

ŽIVKO ČINGO

—

Velika voda

S makedonskoga preveo
Ivica Baković

disput

Hrvatsko filološko društvo
biblioteka *književna* smotra

Zagreb, 2019.

Mojoj majci Vergi

Kad već riješih ispričati vam o Isaku, Kejtenovu sinu, ispričat ću vam toliko divnih, nježnih i nezaboravnih uspomena, toliko čistih i sjajnih trenutaka, koji, vjerujem, nikada ne mogu biti zaboravljeni. Ja sam tako ponosan kad se prisjećam Kejtenova sina, gord poput samog Isusa Krista. No želim vam iznijeti samo one trenutke provedene u domu, gospode, ta mi i nismo imali drugih trenutaka, časna drugarska riječ, samo one trenutke dok nismo došli do Senterleva brda. Bilo je to neko nepoznato brdo, Senterlevo. Govorili su da je to ono brdo iz kojega se rađa sunce, nemoguće, brdo iz kojega se rađa sunce. Zna li itko drugi slično mjesto, brdo iz kojega se rađa sunce? Ne vjerujem, čini se da je Senterlevo brdo bilo jedinstveno. Vjerojatno bijaše tu i nešto neizrečeno, no tu istinu nije znao čak ni tatica, naš upravitelj, drug Ariton Jakovleski. Bilo kako bilo, nakon nekog vremena sa sigurnošću doznasmo – put do Senterleva brda bio je strašno strm, kao put u pakao. A mi smo morali poći njime – neka sam proklet – ni sada ne znam odakle toliko snage, volje, hrabrosti za tako strašan, težak put. Za početak ću reći samo ovo, tisuću puta, milijun puta, nebrojeno je puta bila veća, jača strast za

lijepim životom i slobodom. Proklet bio ako nas to nije gonilo da idemo naprijed i da se ne bojimo strašnih kazni. O vječni, o slatki snovi. Neka sam proklet, bijaše to glas Velike vode.

DRUG U STROJU, SAN O VELIKOJ VODI

Dodijelili su mi ga kao druga u stroju. Neka sam proklet, druga u *stroju*. Zadužiše me za njega, natovariše mi ga na vrat. Svatko tko je bio *primjeran* bio je zadužen za jednog takvog zločestog druga u stroju. Rekoh primjeran, proklet bio, zbog te riječi umalo ne zamrzih čitav svijet. Primjeran drug, primjeran pionir, primjeran skojevac, primjeran graditelj. Primjeran, što još sve ne, proklet bio, primjeran posranko. No takav je bio red, kunem se.

Bilo je proljeće 1946. godine, prvo proljeće poslije rata. Otad je sigurno prošlo tisuću godina. Sjećam se samo toga, uhvatilo je ružno vrijeme, snijeg. Mećava. Velika se snježna oluja nadvila nad zemlju i sve je rascvjetalo drveće zavila u led, u bijelo. I sve odjednom utihnu, izgubiše se prekrasni i bezbrojni zvukovi netom započeta proljeća, ništa, ništa nije ostalo od te lijepo, jake svjetlosti. Led. Toga se sa sigurnošću sjećam jer sam imao kratke proljetne hlačice sašivene od šarene talijanske deke. Snijeg je bio visok, do pasa. Sve, sve je pritisnuo, pokrio.

Mi smo bili tužna gomila gladne i prljave djece, siročad. Zločesti crni mali gadovi, kako su nas zvali dobri odgojite-

lji. Lovili su nas po poljima, vrtovima, šumama, po hambarima, stijenama, po debelom snijegu. Neka sam proklet, nismo se predavali. Nismo mogli znati da će nas odvesti u dom, pod krov, da će nam dati krevet, toplu kavu i krišku kruha s marmeladom, da to čine za naše dobro, da nas zbri- nu, kao ni za sve ostale mučne rabote do detalja predviđene domskim redom. Zakonom, neka sam proklet. Dobro je to, no mi se svejedno nismo predavali, kažem vam, čitavo su nas proljeće poput zvjeradi lovili odredi dobrovoljaca Crvenoga križa, odredi odgojitelja i svakojakih lovaca.

Moram priznati, ja sam se brzo predomislio, nakon sedam dana. Sâm im se, proklet bio, predadoh. Dobro, rekoh, ne želim previše žalostiti srce svoga ujaka, Ilka Kostadinoskog, i svoje zlatne ujne, Kole Kostadinoske. Dobro, rekoh, izaći ću iz praznog hambara, dosta sam se družio s miševima. Ipak, moj ujak Ile, moj dobri ujko Ile, kada sam krenuo, na rastanku, kad mu pružih ruku da se pozdravimo, kunem se, ostavi vile kojima je čistio gnoj iz štale, obri- sa ruke o koljena i prsa pa me zagrli tako snažno da mi se učinilo da će mi sve kosti popucati. Reče:

– Leme, sine! Leme, nećaće, neću ti reći zbogom, ne bio ja Ile Kostadinoski ako te ne vratim s tog *prokletog* mjesta – to reče takvim glasom da su ga mogli čuti čak i oni koji su stajali kraj rijeke, kao da je želio da ga svi čuju. Uto odnekud zadihana pristigne i ujna Kola s mojim sestričnima Stojnom i Marom, mojim milim sestričnima. No ujko ostade muškarac, tada se ni na što nije obazirao, i dalje me je snažno držao uza se (sigurno nije osjećao moj bol), sve me je snažnije privijao uza se vičući: – Želim da mi vjeruješ, Leme, nećaće! Tako mi ovoga zlatnog sunca, Leme, spasit ću te. (Gospode, sivo, snježno nebo veselo se otvara nad našim glavama, nazire se zraka sunca i ta nam blaga svjetlost pobjedonosno pokazuje da je proljeće. Neka sam proklet,

proljeće.) – Vjeruj mi, Leme, ujkinu, spasit ću te! (Na to je ujna naćulila uši! Njezine izbuljene oči kao da rekoše: – što, što?!) – Ništa, Leme – reče tiho ujak, a u očima mu zabljesnu suza, kunem se – samo neka prođu ove puste, gladne godine – reče. – Vidiš i sam, Leme – reče posve tiho – vidiš kako se teško živi, nikome nije dobro, sine. Što se može, mило, moraš poći u tu tamnicu.

Neka sam proklet, tako je rekao – *tamnica*. Ja zasigurno tada još nisam mogao znati što znači ta riječ, općenito sam bio vrlo prost i neuk. Sa svojih dvanaest godina potpisivao sam se EM jer nikako nisam htio zapamtiti slovo L, podsjećalo me je na nešto vrlo loše. Završio sam samo jedan razred i mislim da nisam bio za neke veće nauke. U to sam vrijeme, priznajem, poznavao tek malo riječi, a i to sve neke ružne, koje vam nikako ne mogu navesti jer su mi sada poznata njihova dublja značenja. Kad se samo sjetim svoga tadašnjeg rječnika, neka sam proklet, odmah se počnem preznojavati, duša mi se crveni od srama. Kunem se, baš u tom tužnom i vrlo žalosnom trenutku, u trenutku rastanka, na toplom bunjištu vidjeh kako jedan mlad, bijesan pijetao sa strašno užarenom kitom zvjerski nalijeće na jednu krotku kokicu koja je svojim nožicama čeprkala po gnojivu i, ni pet ni šest, besramno je povi poda se, ma u sekundi, tek što sam trepnuo, neka sam proklet, a da ona ne ispusti ni krk. Kako lijepa stvar, oni se prcaju, ali to nije bila moja riječ, kunem se. Tomu me poučio moj djed Kostadinovski, laka mu zemlja, zapravo – on bi tako rekao da je bio živ, da je opet ležao ovdje, pod strehom, grijući se na proljetnom suncu, izbacujući težak led iz grudi. Neka sam proklet, u takvom trenutku djed bi se sav topio, postajao bi plava, blještava kapljica. Ohoho, rekao bi mašući rukama, sve se činilo poletjet će u nebo, ohoho, prcaju se, Leme! Bio sam ljubimac svoga djeda Kostadinovskog i on me svemu podučavao.

Znam i zašto mačke zimi po cijele dane i po cijele noći mijauču. Znam i za pse, i za krave, znam zašto me ujna ponekad mazi po glavi i daje mi kruha sa sirom samo da izađem iz kuće, znam i koliko moga dobrog ujku ljuti kad se vučem po stepenicama pa ne zna što će sa sobom dok ne izađem. – Hajde, idi, udavio se dabogda! – izbezumljivala bi se ujna u takvim trenucima. Kunem se, znam mnogo takvih stvari koje sada izostavljam jer moram odmah, odmah poći, spazio sam suze u ujninim očima. To me je već posve otjeralo. Neka sam proklet, da je potrajalo još jedan trenutak – mislim da bih umro, srce bi mi se raspuklo.

– Leme, zbogom, neka ti je u zdravlje, ali nemoj što bilo govoriti okolo jer će te zlo snaći, Leme, držala sam te kao da si moj, da znaš! Kao goluba sam te čuvala, da znaš!

– Oh – rekoš suosjećajući – oh, dobro, ujno – želio sam još koju riječ izustiti, no ona je još jače zaplakala i ja sam konačno morao, morao sam poći. Neka sam proklet, toliko sam želio da se taj trenutak produži, da pogledam na slatko bunjište. Najviše me ražalostiše krotke kokoši, užasnuh se pomislivši, bože, rastajemo se, gotovo je. Mislio sam, nigdje drugdje na ovome svijetu nema kokoši, i još takvih milih i tako dobrodušnih. No s moje strane bilo bi sasvim bezosjećajno svako zadržavanje, nisam želio previše žalostiti srca svojih dragih rođaka. Takav sam, proklet bio, po prirodi, ne želim ostati ni minute ondje gdje mi nije mjesto. A i te suze u ujninim očima; više volim smijeh. Kakav li sam nekada smijač bio, neka sam proklet, svi oko mene pucali bi od smijeha, mislio sam da mi nema ravna! A najčešće sam bio sâm, bez ikoga svog u životu. Ponekad kada bih se sjetio toga, kako bih se slatko, kako bih se luđački smijao, kao kakva sirota budalica. Neka sam proklet, nadolazio bi mi neki luđački smijeh, nikako se ne bih mogao zaustaviti. Sjećam se, i on se *tako* smijao, moj drug, Kejtenov sin, vidjet ćete, ludo

se smijao. Neki iz doma, a posebno oni iz uprave, koji su mislili da znaju sve, govorili su da je malo udaren, da ni sam ne zna zašto se smije. No, neka sam proklet, on je *znao* zašto se smije. Sve ih je odreda prešao, takvih nam je govna već svima bilo preko glave, kakav je to bio smijeh. Ono s drvom samo je on mogao smisliti, neka sam proklet. Ohoho, kako su se svi prešli, čak i tatica, drug Ariton Jakovleski. Nego, što sam pričao, o rastanku, da, te su me suze utopile. Znao sam da su lažne, znao sam da su nečiste, neka sam proklet, zašto plače kad će potom istoga trena ujaka živa pojesti zato što mi je rekao da će me *vratiti*. Kunem se, vidio sam kako ga je u tom času neprijateljski pogledala, da je mogla, vila-ma bi ga probola. Neka sam proklet, za tih sedam dana koliko sam bio sakriven u hambaru kamo sve ona nije poslala jadnog ujaka da me pronađe. Kunem se, tražili su me i pod kamenom i pod drvetom. O, bože! Sada zbogom, možda ću se jednom i vratiti da spasim ujaka – hajde, Leme, idi, idi, milo, kao da mi je govorio njegov tužan, nesretan pogled. A zapravo se nikako nisam mogao odvojiti od toplog, čarobnog bunjišta. Neka sam proklet, to mi je najviše zamučivalo um, sve sam pomišljao da se tu krije nešto veliko, nešto neočekivano, neka slatka tajna. Morat ću se vratiti jednoga dana, mislio sam, kleo sam se u duši.

– Zbogom, mile sestrične!

– Zbogom, Leme! Zbogom, lijepi bratiću Leme!

– Zbogom!

– Nikad se ne vratio dabogda! – ne izdrža moja dobra ujna, za sretan put na trećem me koraku blagosloвила. Neka sam proklet, *blagoslov*.

Pođoh ne posve tužan, pođoh s nekom čudnom, nepoznatom srećom, čitav sam put do Baske prešao sretno. Kunem se, blještalo je proljetno sunce, na snijegu još jasnije, još jače. Oh, kakva ljepota, vidik se širio posvuda naoko-

lo, topio se snijeg, dok sam prolazio poljem, nešto je toplo poput struje ulazilo u mene, tresla me neka čudna, divna groznica. Neka sam proklet, bilo je to u Baski, to se ne zaboravlja. Ondje nas sakupiše sa svih strana, crnu, strašnu dječurliju. Ondje mi ga natovariše, i upravo to vam htjedoh ispričati.

Pod stražom ga dovedoše u Basku. Bila je to sjena djeteta mojih godina, no ispalo je da je samo tako izgledao, bilo mu je trinaest-četrnaest. Bilo je to ružno, najružnije derište, visoko, mršavo, savijeno poput vrbine grane, iskrivljenih ramena, pa onda – te njegove čudne, izbuljene oči, kao da nisu znale za san, da se sklope. Bio je bos, crn, odrpan i, ne znam zašto, nasmijan. Neka sam proklet, *namignuo* mi je, tek što mi je žmirnuo okom, kao da me munja pogodila. – Neki udaren, pomislih, a on se uto naglas nasmija, kao da je razumio moje misli. *Razumio je*, neka sam proklet. Potom se zagledao u prazno nebo, nekamo daleko, ne obraćajući nikakvu pažnju na ono što se govorilo o njemu. Neka sam proklet, on u tom trenutku nije bio ovdje, otputovao je. Zatim sam vidio koliko je mnogo putovao, kunem se. Stresao sam se kada ga je drugarica Olivera Srezoska, odgojiteljica i pomoćnica upravitelja doma, prilijepila uz me. Moja prokleta *karakteristika*, htjedoh joj reći, to nije *moja* karakteristika, nego moga oca, no ona me kratko i suho presjekla.

– Leme, ovo nevaljalo momče bit će s tobom u stroju – reče. – Ti ćeš meni *odgovarati* za njega, Leme. Upamti!

I ta riječ *odgovarati* bijaše mi nova, nisam je znao. Sigurno mi je htjela reći – ako ti pobjegne, Leme, prebit ću te k'o psa, fasovat ćeš. Neka sam proklet, što sam mogao kad sam imao besramnog djeda koji me učio takve strašne, proste riječi. Ta me riječ u početku ni na što nije podsjećala ili, ako me je i podsjećala, to je opet bilo nešto ružno, pasje, nešto što se ne spominje.

Najveći je dojam na mene ostavilo to njegovo beskrajno *lutanje*, kao da je bio ptica selica. U takvom trenutku njegovo nelijepo lice kao da je postajalo drugačije, lijepo. Neka sam proklet, čitavo se njegovo biće tada mijenjalo, iz njega kao da je zračila neka tajanstvena, nepoznata, nevidljiva svjetlost. Dotad neviđena, kunem se. Stari je Verdev mogao pljunuti na svoju fiziku, neka sam proklet, takve svjetlosti nije bilo u znanosti. Bijaše to neka luda, neizmijerna sreća. Tako bi mi se činilo u trenucima dok sam gledao kako, ponesen, hita putom. Neka sam proklet, on kao da i nije bio u stroju, kao da nije hodao tim grbavim poljskim putom. Kunem se, on kao da nije bio na zemlji. *Letio je*, kao da je čitavo polje, čitav prostor bio njegov. Neka sam proklet, bio je daleko od tog pustog, blatnjavog polja, daleko od crne kolone nesretne, poput janjadi krotke djece.

Olivera Srezoska osobito se na njega okomila, izderala bi se na njega i kada bi netko drugi počinio neki prekršaj:

– Zašto se njišeš kada hodaš?

ili:

– Ne maši rukama, hodaj mirno!

ili pak:

– Zašto si tako visoko podigao glavu? Zašto se smiješ, kome se smiješ, odrpanče jedan! Pogledaj se kakav si, pogni glavu, prestani se kreveljiti!

Tada nam se prvi put sretoše pogledi. Pogledao me kratko, s veselim osmijehom, kao da reče: – Budalice, zašto si se stresao, uplašio si se ove lajave tetke, oho! Ja sam ovdje, budi bez brige! – Neka sam proklet, ponašao se kao da sam kažnjen ja, a ne on.

Pogledah ga s nepovjerenjem. Odmah je shvatio moj pogled i, ne mogavši se strpjeti, reče:

– Ti si lud, družo! Ti si to pomislio i ti si lud!

Rekao je istinu, neka sam proklet, on kao da je bio u meni.

– Hajde – reče zatim prijateljski, s onim istim glupim osmijehom – hajde, mali, ne budi dijete! Znam ja takve psiće kao što si ti, samo laju! – I istog se trena zbog nečega jako i nesuzdržljivo zahihotao. Neka sam proklet, ništa ga nije moglo zaustaviti. Smijati će se vjekovima, pomislih, smijati će se do posljednjeg daha. Kunem se, bijaše on takav, velik i strašan, smijač.

– Zašto se smiješ? – upitah ga.

Mislio sam da me nije čuo, ali prevarih se. Čim smo ušli u vrtove, nenadano zasta i, rukom mi pokazavši sunce na zalasku, reče:

– Eno, *ona* je ondje, voda. Velika voda! Eno je, gledaj! Što, zar mi ne vjeruješ, družo? – upita uvrijeđen i zahihoće se. – Pa hajde, gledaj, slijepa ptico, otvori oči, pogledaj, eno ondje, ondje gdje sja poput ognja, eno...

Sve to reče s tako velikim uzbuđenjem, s radošću, da je bilo nemoguće ne povjerovati mu. Neka sam proklet, on ju je *vidio*, već ju je imao u svojim očima. Bilo je proketo, neljudski ne vjerovati mu. Svaka njegova riječ kao da je bila jaka bijela iskra. Odjednom on rasplamsa u mom srcu dotad nepoznatu vatru. Neka sam proklet, tisuću sam puta padao putem i ustajao. Gledao sam na tu stranu gdje je zalazilo sunce, tražio sam Veliku vodu.

– Što ti mogu kad si slijep! – govorio je smijući se, hitajuć, veselo mlatarajuć rukama na sve strane, sve se činilo poletjet će.

Nakon kraćeg putovanja pred nama se otkri najljepša, najtajanstvenija slika u mom životu. Velika voda! Ogromna, čudesna. O, bože! Mili bože, dočekala nas je s majčinskim očima, svijetlim i blagim pogledom. U trenu zanijemjeh, kunem se.

Djeca stadoše kao pod komandom.

– Dolazi! – kliknuše djeca poput ptica.

– Ona će doći – javi nam se nepoznat glas, jedna nam je nepoznata žena, sva u crnom, polako prilazila. Bijaše to majka Verna Jakovleska, dobra majka Verna Jakovleska.

Još uvijek vidim tu vodu. Kejtenov san, naš san. Neka sam proklet, čitav naš san. Uz vodu smo mogli putovati još toliko dana i još toliko noći, mogli smo hodati bez prestanka. Čitav jedan vijek. Umor, težak put, glad i žeđ koji su nas satima u stopu pratili dok su nas vodili u dom odjednom iščeznuše, kao da je svu našu muku, sve naše nesreće istopila dobra duša Velike vode. Snijeg, planine, spaljena sela, napuštene zgrade, pusta polja, sve ostade negdje daleko, u nama je živjela samo Velika voda. Posvuda naokolo bijaše voda, neka sam proklet, Velika voda kao da nas je čekala. Kunem se, ona nas je prepoznala, u trenu nas je prepoznala. Njezin tih glas kao da nam je govorio: – Koračajte, maleni moji, evo puta, idite, nemojte se predati! I mi smo koračali, časna drugarska riječ, mi *smo koračali*. Kunem se i u drugaricu Oliveru Srezosku, koračali smo.

U stroju, pod komandom. Neka sam proklet, u redu. Majko moja, u redu. Zapamtite tu riječ ne želite li da vas na svakom koraku udaraju. Skotovi, tko izmisli tu blesavu stvar, red. I eto, kao za nagradu za sve što je bilo izgubljeno, kao u najljepšem snu, stajali smo, začarani, na toj obali.

Mila voda! Večernje je sunce poglelo na valove, predalo im se. Gledate: nit po nit odmotava se zlatno klupko dana. U tom trenutku Velika voda sličići nekom ogromnom razboju koji polako, bešumno, čudesno tka. Gledaš kako se sve to, na neki tajanstven način, prenosi i na obalu. Neka sam proklet, i drveće i ptice, koje su slijetale na njegove grane, zapletoše se, zlatne, paučinaste mreže vijuju se vrhovima grana.